VERSLAG VAN DE VOORJAARSEXCURSIE NAAR ZEELAND

op 18 - 19 - 20 mei 1984

door

R.A. Bank & F.A.D. van Nieulande

Deelnemers: R.A. Bank, A.J.W. Borghorst, R.H. de Bruyne, L.J.M. Butot, H. Hopman, A. Hovestadt, F.A.D. van Nieulande, H. van Oosterom, A.J.M. Rizzi, F. van de Vlag, A.J. de Winter en de dames M.A. Bakker en T.K. Poker-Kraak.

1. De mariene mollusken (door F.A.D. van Nieulande)

Vrijdagavond vond de samenkomst plaats te Vlissingen in Jeugdherberg

"Scheldestroom". Omdat deze avond een groot zeeschip strandde voor de boulevard vlakbij de jeugdherberg werd het wachten op alle deelnemers aangenaam onderbroken, velen hebben deze stranding van dichtbij kunnen waarnemen. Rond 22.30 uur waren alle deelnemers aanwezig en werden de plannen voor de andere dag besproken.

Voor zaterdag stond eerst De Kaloot bij Borssele op het programma waar alle deelnemers tot ongeveer 11 uur konden verzamelen. Het gezelschap was intussen nog versterkt door Mw M.I. Gerhardt en de heren J.W. Eckhardt (medewerker van het Biologisch Museum te Domburg) en A.S.H. Breure. Of de vondsten iedereen naar de zin waren kan ik natuurlijk niet beoordelen, maar de hierbij gevoegde lijst van R.H. de Bruyne toont aan dat er toch nog het nodige te vinden is. Valt wellicht nog te vermelden de vondst van:

Striarca lactea scaldensis en Limopsis aurita, door H.J. Hopman
Trivia testudinella, door M.I. Gerhardt
Narona jonkaireana, door J.W. Eckhardt
Martesia rugosa ? (fosforietkern), Mioceen
Pycnodonta callifera, 3 grote slotfragmenten, Oligoceen
Pecten complanatus, 1 gave platte klep, Plioceen.

Deze laatste soorten door mijzelf gevonden.

Hierna vond een afsplitsing plaats tussen de mensen die land- en zoetwaterslakken wensten te verzamelen en diegenen die nog meer fossielen buit wilden maken. De tocht van deze laatste groep ging dan van hieruit naar een vindplaats in het Zuid-Sloe, vlakbij de containerhaven. Ook hier werden door de deelnemers aardig wat fossiele schelpen (vooral ook kleine soorten) buitgemaakt, ik heb helaas geen gegevens van wat er door de deelnemers is verzameld. Na de middag werd er koers gezet naar Domburg, waar een vrijwel leeg strand weinig materiaal bood voor de deelnemers, alhoewel een paar noordelijke leden zich tegoed deden op en tussen de paalhoofden aan het daar aanwezige recente schelpenmateriaal. Vervolgens werd nog een bezoek gebracht aan het schelpenwinkeltje Tridacna te Meliskerke waar met aandacht het tropische materiaal werd bekeken en wellicht ook hier en daar wat gekocht.

De avond werd na de maaltijd in de Jeugdherberg gevuld met een bezoek aan het Biologisch Museum te Domburg waar we op uitnodiging van Dhr Eckhardt ook gebruik mochten maken van de werk-studieruimte om de vondsten van de afgelopen dag te bekijken en eventueel op naam te brengen; het gebruik van een binoculair was hierbij ook mogelijk. Een oprecht woord van dank aan Dhr Eckhardt is dan ook zeker op zijn plaats, want ik geloof wel dat iedere deelnemer hiervan heeft genoten.

Dan stond er voor (Zon?)dag nog een uitstap naar Cadzand op het programma voor de fossielen-liefhebbers. Een achttal mensen stond al vroeg gereed om met de veerboot van 7.55 uur over te varen. Het enige droge wat we die dag hebben ervaren is het verblijf op deze veerboot geweest, want al regende het niet zo heel hard, het was toch nat genoeg om na enige tijd de een na de ander te doen besluiten om het verder maar voor gezien te houden. Of Cadzand voor de deelnemers nog iets bijzonders heeft opgeleverd weet ik niet. Zelf ben ik bezig met een lijst van wat er het laatste halfjaar zo allemaal te Cadzand is gevonden. Een vergelijkbare privélijst van R.H. de Bruyne en F.P. Wesselingh telt alleen al zo'n 192 soorten. Nat en verkleumd vonden de laatste deelnemers hun weg naar huis, hopelijk een volgende keer wat beter weer. Ik heb er in elk geval toch plezier aan beleefd de deelnemers mee te mogen nemen naar onze stranden.

Bijlage: Fossielen van De Kaloot, gevonden op de NMV-excursie (naar gegevens van R.H. de Bruyne, waarvoor mijn hartelijke dank).

Dentalium entalis
Nuculana minuta
Nucula nucleus/nitidosa
Barbatia barbatia
Glycymeris glycymeris variabilis
Aequipecten opercularis
Chlamys multistriata harmeri
Pecten complanatus
Pododesmus squamula
Pododesmus patelliformis
Limatula cf. sulcata
Parvilucina scaldensis
Felaniella trigonula astartea
Cyclocardia chamaeformis
Cyclocardia orbicularis
Cyclocardia scalaris
cf. Pteromeris corbis
Venericardia aculeata scaldensis
Glibertia prosperi
Astarte incerta
Astarte obliquata
Astarte omalii
Astarte fusca basteroti
Digitaria digitaria
Goodallia triangularis
Parvicardium exiguum
Arca tetragona
Lucinella divaricata
Turritella cf. tricarinata tricarinata
Petaloconchus intortus
Caecum glabrum
Caecum cf. mamillatum
Bittium reticulatum
Cerithiopsis tubercularis
Seila trilineata
Triphora perversa
Epitonium frondiculum
Epitonium clathrus
Epitonium clathratulum
Aporrhais scaldensis
Capulus spec. (juv.)
Calyptrea chinensis
Trivia arctica/monacha
Euspira spec. (zo'n 3 soorten)
Natica millepunctata
Galeodea bicatena
Trophonopsis muricatus
Nucella lapillus cf. incrassata
Cerastoma canhami
Ocenebra erinacea
Mitrella scaldensis
Liomesus dalei
Neptunea contraria
Neptunea striata lyratodespecta
Laevicardium decorticatum
Spisula triangulata
Spisula spec.
Ensis spec.
Gastrana laminosa
Pygocardia rustica
Dosinia cf. lupinus lincta
Venerupis aurea senescens
Timoclea ovata
Corbula gibba
Gastrochaena dubia
Pholas dactylus
Emarginula reticulata
Lepeta spec.
Gibbula cf. tumida
Gibbula beetsi
Gibbula obconica nehalenniae
Gibbula octosulcata
Gibbula cineraria
Calliostoma cf. zizyphinum
Lacuna crassior (géén vincta!)
Peringia ulvae
Cingula semicostata
Turboella inconspicua
Rissoa membranacea
Tornus belgicus
Tornus subcarinatus
Haustator solanderi
Turritella incrassata
Hinia lamellilabra
Hinia consociata
Hinia pygmaea
Scaphella lamberti
Hinia reticosa
Admete wouweri
Cancellaria harmeri
Narona jonkaireana
Asthenotoma ornata
Clavus nysti
Philbertia leufroyi
cf. Comarmondia gracilis
Raphitoma hystrix
Mangelia substriolata
Bela keepingi
cf. Mangelia curtistoma
Mangelia costulata smithi
Oenopota cf. turricula
Turridae indet.
Terebra inversa
Terebra canalis
Chrysallida spiralis
Chrysallida sarsi (=decussata)
Odostomia eulimoides
Odostomia conoidea
Odostomia plicata
Ammonicera rota (!)

Sipho curtus
Amyclina labiosa
Hinia dollfussi
Hinia propinqua

Turbonilla crenata
Turbonilla lactea
Turbonilla cf. internodula (juv. def.)
Cylichna cylindracea (sensu Foss. atlas)

F.P. Wesselingh vond in aanspoelsel, verzameld door A.J. de Winter, nog een aantal soorten die in bovenstaande lijst ontbreken:

Nuculoma tenuis
Spisula inaequilatera
Arctica islandica
Cerithiopsis cf. subulata
Laiocochlis woodi

Euspira hemiclausa
Acrybia islandica
Sipho cordatus
Raphitoma linearis
Actaeon tornatilis

2. De land-, zoet- en brakwatermollusken (door R.A. Bank)

Na het bezoek aan het beroemde strand van De Kaloot splitste de land- en zoetwatergroep zich af van de mariene deelnemers en vertrokken we richting Ellewoutsdijk. We volgden de weg langs de dijk van de Westerschelde alwaar we stopten bij een brede vaart haaks op de weg ongeveer 2,3 km oost van het Gemaal van Borssele. In de smalle rietkraag vonden we de volgende soorten (alles levend): Potamopyrgus jenkinsi (bolle en slanke vorm, ongeveer in de verhouding 1:1), Gyraulus crista, Galba truncatula, Stagnicola palustris en Planorbis planorbis. Interessant is de vondst van beide vormen van Potamopyrgus jenkinsi naast elkaar, zonder overgangsvormen. Mij zijn slechts weinig vindplaatsen bekend waar beide vormen naast elkaar leven; van Zeeland is mij slechts één andere vindplaats bekend, nl. de Othense Kreek bij Terneuzen (verzameld door medewerkers van het Delta Instituut voor Hydrobiolgisch onderzoek te Yerseke). De slanke vorm leeft het liefst in zoet water terwijl de bolle vorm meer in zwak-brak tot brak water leeft. Terwijl we aan het verzamelen waren hield een ram (Kees) ons 'gezelschap', die constant in onze tassen beet en ons duwtjes gaf; uiteindelijk kwam hij door zijn eigen schuld in de sloot terecht, waar hij zich echter weer uit wist te redden.

In Ellewoutsdijk zelf, in een kleine inlaag bij een gemaal aan de zuidoostpunt van het dorp, vond de tweede verzamelstop plaats. In het brakke water verzamelden we Hydrobia ventrosa die hier in kleine aantallen zit en tevens 1 dood exemplaar van Anisus vortex. De oever zelf leverde Cochlicopa lubrica, Candidula gigaxii en Trianta arbustorum op. Nadat we ons in een kruidenierszaakje in het centrum van Ellewoutsdijk verrijkt hadden met appelflappen en vulkoeken of andere lekkere dingen bezochten we inlaag 1887 aan de zuidwestzijde van het dorp. Deze inlaag is een natuurreservaat. Butot (1968: 1375) wijdde aan deze inlaag een kort artikeltje in het CB. Hij zond Hydrobia-materiaal van deze vindplaats naar Dr. L. Berner (Marseille, Frankrijk) die hem berichtte dat het monster twee soorten bevatte, nl. H. ventrosa en H. neglecta. De determinatie van Berner is gebaseerd op de pigmentatie van de proboscis en de tentakels. Omdat het de eerste vondst van H. neglecta voor Nederland zou zijn controleerde Butot de determinatie aan de hand van in Nederland achtergebleven materiaal. De penis vertoonde echter een slank uiteinde; dat is karakteristiek voor H. ventrosa. Verder schrijft Butot: "De radula van een wijfje vertoonde bij onderzoek van de centrale tand steeds drie, soms vier cusps ter weerszijde van de middelste cusp, wat een kenmerk is van Hydrobia neglecta". Dit moet echter een vergissing zijn, er is namelijk geen verschil in het aantal cusps tussen H. ventrosa en H. neglecta. Het materiaal van de NMV-excursie leverde alleen H. ventrosa op (levend en in aanspoelsel). T. Meijer en C. Karnekamp, die deze vind-

plaats in 1967 resp. 1973 bezochten, konden ook alleen H. ventrosa verzamelen (Meijer, 1974: 62). We mogen dus veilig aannemen dat de vondst van H. neglecta uit inlaag 1887 op een determinatiefout berust.

In de omgeving van de inlaag 1887 bevindt zich tevens het fort Hellewoud. In de sloten erom heen vonden we uitsluitend H. ventrosa. In de klei langs de oever waren tevens huisjes aanwezig van H. ulvae, Littorina saxatilis en Phytia myosotis. Op het fort zelf vonden we de landslakken Cochlicopa lubrica, Discus rotundatus, Cecilioides acicula, Oxychilus cellarius, Trichia hispida en Monacha cantiana.

Omdat we ook wat zoetwatermollusken wilden verzamelen vertrokken we richting Zwaakse Weel ten zuidwesten van 's-Gravenpolder. Ondanks dat de rietkraag er aantrekkelijk uitzag, leverde deze plas geen zoetwatermollusken op. Wel kropen langs de oever Cochlicopa lubrica, Zonitoides nitidus, Trichia hispida, Monacha cantiana en Arianta arbustorum rond. Hierna werden de zeven in het Veerse Meer ten westen van Camping 'Veerse Meer' aan het werk gezet. Dit leverde Hydrobia ulvae (levend), Hydrobia ventrosa (dood) en Cardium glaucum (dood) op. Tijdens de terugtocht naar Jeugdherberg in Vlissingen werd nog gestopt bij het gemaal van De Schenge ten noorden van het dorpje De Piet. Hier vonden we Hydrobia ventrosa (levend) en Potamopyrgus jenkinsi (levend, bolle vorm). Uiteindelijk waren we nog net op tijd in Vlissingen voor de gezamenlijke warme maaltijd. Na het bezoek aan het museum in Domburg bezochten nog enige deelnemers de watertoren van Domburg alwaar in de schemering (het was reeds 10 uur) Cernuella aginnica werd verzameld.

De volgende dag lieten de weergoden ons in de steek en moesten we tegen een grijze lucht aankijken waaruit de nodige regen viel. De eerste verzamelplaats was echter dicht bij huis. Bank, Butot & Gittenberger (1979: 55) noemen van Vlissingen Hydrobia stagnorum (tegenwoordig moet deze soort in het genus Semisalsa geplaatst worden, zie Bank & Butot - in druk). Deze melding baseert zich op materiaal aanwezig in de collectie van het Zoologisch Museum te Amsterdam. W.C. van Heurn verzamelde in februari 1918 'uit bezinksel in de lunetta rondom Fort de Nolle te Vlissingen' een 16-tal lege huisjes van Semisalsa stagnorum samen met ongeveer 150 exemplaren van H. ventrosa. Bij navraag bleek men in Vlissingen nog nooit van een fort De Nolle gehoord te hebben. Wel bestaat er een 'De Nollenpark' aan de westzijde van Vlissingen met daarin een aantal brede vaarten. Dit park leverde echter alleen maar H. ventrosa op (er werd verzameld in de brede vaart nabij een roeiboot- en waterfietsverhuurbedrijf). De enige vindplaats waar S. stagnorum met zekerheid levend voorkomt is het Kaaskenswater bij Zierikzee, de klassieke vindplaats van de Zeeuw Job Baster. Een bezoek hieraan leverde inderdaad het gewenste resultaat op. S. stagnorum leeft hier samen met H. ventrosa en P. jenkinsi (bolle vorm). In het diepere gedeelte van het Kaaskenswater leeft tevens Cardium glaucum; deze konden we echter niet verzamelen omdat we geen lange schepnetten bij ons hadden. In Zierikzee zelf werd nog een bezoek gebracht aan het standbeeld van Job Baster nabij de Basterstraat. Na een kop warme koffie en appeltaart bezochten we de laatste interessante Hydrobia-vindplaats: Het Diepe Gat langs de Groene Dijk bij Ouwerkerk. Hier leeft Potamopyrgus jenkinsi (bolle vorm). In aanspoelsel vinden we verder H. ventrosa (algemeen), S. stagnorum (algemeen), Peringia ulvae (minder algemeen) en H. neglecta (sporadisch, uitgebleekte exemplaren). Voor een bespreking van deze laatste soort zie Meijer (1974: 61-62).

Ondertussen was het al 2 uur geworden en moesten we aan de terugtocht naar huis denken. In Zuid-Holland werd nog naar zoetwatermollusken gezocht. Bij het haventje van de Hitserse Kade ten zuiden van Zuid-Beijerland leefden in een sloot Potamopyrgus jerkinsi (slanke vorm), Valvata piscinalis, Physa acuta, Radix ovata, Stagnicola cf. corvus, Planorbis planorbis, Anisus vortex en Sphaerium corneum. Nog meer mollusken leverde een grote sloot nabij een gemaal ten zuiden van Numansdorp op. Hier vonden we Valvata cristata, Bithynia tentaculata, Radix ovata, Planorbis planorbis, Armiger crista, Bathyomphalus contortus, Anisus leucostomus en Acroluxus lacustris. In een bodemmonster vonden we tevens de landslakken Pupilla muscorum, Cecilioides acicula, Zonitoides nitidus en Trichia hispida. Daarna reden we terug naar de A29 en waaierden de deelnemers uit naar het noorden, westen en oosten van Nederland.

LITERATUUR

BANK, R.A., L.J.M. Butot & E. GITTENBERGER, 1979. On the identity of Helix stagnorum Gmelin, 1791, and Turbo ventrosus Montagu, 1803 (Prosobranchia, Hydrobiidae).- Basteria, 43(1-4): 51-60.

BANK, R.A. & L.J.M. BUTOT, in druk. Some more data on Hydrobia ventrosa (Montagu, 1803) and 'Hydrobia' stagnorum (Gmelin, 1791) with remarks on the genus Semisalsa Radoman, 1984 (Gastropoda, Prosobranchia).- Malak. Abh. Dresden, 10.

BUTOT, L.J.M., 1968. Hydrobia neglecta Muus, 1963 in Nederland.- Corr. Blad Ned. Mal. Ver., 128: 1375.

MEIJER, T., 1974. Enkele vindplaatsen op Schouwen-Duiveland.- De Kreukel, 10(4): 59-64, plaat 15-19.